

Пачаткі

У Біскупцах была пачатковая школа ў хаце, якая стаяла ў самым тупіку перад балотам, перад выганам, у Гойдавых. Каля гэтай хаты стаяла наша хата, у якой я нарадзілася і якую мы неўзабаве перанеслі пад лес. Вучыліся ў дзве змены. Настаўніца Любоў Антонаўна Ройша была з суседняй вёскі. Самая прыгожая сукенка, якую я знесла за жыццё, была ў першым класе, — з дамаатканага палатна ў клетачку. Ніткі фарбаваліся ў балоце, у медзвядзёвай хварбе. Як у вершы Ларысы Геніюш. У гэты час я ўпершыню ўбачыла кіно, яго паказвалі ўвечары ў нашай школе. Амерыканскі фільм пра каханне... Мой верш быў змешчаны ў насценнай газеце, і за яго хлопцы мяне білі снежкамі. Надта балюча. Такім быў мой першы ганарар. Я бегла праз поле напрасткі па цаліку, а яны мяне даганялі і білі.

У Дакудаве я вучылася два гады. Мы хадзілі пешкі: былі дзве дарогі — праз лес або праз поле. Узімку самі тапталі снег, выходзілі — было цёмна. Асвятлялі дарогу “квачам” — на кіёк шчыльна накручвалі кудзелю, і абмакалі ў керасіне і падпальвалі.

Часта на палавіне адлегласці нам заступалі дарогу хлопцы з вёскі Пятры і палохалі нас. Адносіны паміж дзяўчатамі і хлопцамі былі дзікімі. У шостым класе да пачатку заняткаў мы сядзелі без святла, то ўсе дзяўчаты залазілі за апошнюю доўгую парту, якую з правага боку абараняла печка, а ззаду сцяна, і самая смелая і дужая дзяўчынка Фаня Стральцова швабрай лупіла кожнага, хто ў цемры да гэтай парты набліжаўся. Аднойчы на ўроку мне адзін хлопчык пацэліў пяром з чарнілам каля самага вока, то настаўніца хутка завяла мяне да фельчара, які апрацаваў тую ранку і зрабіў укол ад заражэння крыві.

Але ў школе была добрая самадзейнасць, і мы ўслед за нашай спеўнай вёскай любілі спяваць.

Кіравала хорам і капэльнымі спевамі настаўніца матэматыкі спадарыня Капіталіна, якая прыехала да нас з Ма-

сквы. Вядома, яна не ведала беларускіх песняў, але ведала тэя, якія спявала ў пяцідзесятых гады Масква. Я выконвала са сцэны сола песню маскоўскіх студэнтаў “Сябры, люблю я Ленінскія горы”. Мая сястра Францішка з дзвюма дзяўчынкамі ў тры галасы спявалі песню “Амур”. А ўжо ў Карнілках у сёмым класе мы ставілі спектакль па п’есе Кандрата Крапівы “Партызаны”, і я выконвала ролю пані Яндыхоўскай...

Мяне палюбіла настаўніца расейскай літаратуры, якая была жонкай завуча. Яны жылі пры школе ў кватэры для настаўнікаў, у іх была служанка і надта добрая бібліятэка. Спадарыня Кацярына запрасіла мяне на вялікім перапынку дадому і дала пачытаць кнігу Майн Рыда “Вершнік без галавы”, а пасля я з яе запрашэння заходзіла да яе, як у бібліятэку, і брала кніжкі. І вось тады я пачала чытаць томікі вершаў, бо да таго я нават не ўяўляла, што вершы друкуюць асобнымі кніжкамі.

Каб лягчэй было ісці ў школу, мы прыдумалі такую гульню ў вершы: хто-небудзь пачынаў, а іншыя працягвалі, і выходзіў такі бессэнсоўны верш на ўсю дарогу. А пасля я складала вершы адна, схаваўшыся ў лесе. Змарнавала некалькі сшыткаў, якія пайшлі на падпал печы.

Памятаю адзін выпадак. Настаўніца па мове дала нам хатняе заданне — прыдумаць запытальныя сказы. Я прыдумала: “Калі ж я дачакаюся шчаслівага жыцця?!” Была праверка. Здзівіў іх такі сказ: дзяўчына жыве ў шчаслівай краіне і аб чым яна піша? Мяне выклікалі да таго інспектара на размову, а настаўніца мне падказвала, што я гэты сказ спісала з кнігі. Я гэты сказ спісала з мамы. Але ім не прызналася.

У піянеры тата мне забараніў уступаць. Калі былі піянерскія зборы, я ў той дзень у школу не хадзіла.

У сёмы клас я пайшла ў Карнілкаўскую сямігодку, таму што ў Дакудава хадзіць мне ўжо не было з кім, мае сяброўкі з Загасцінца скончылі 7 класаў і перайшлі вучыцца ў Лідскую педвучэльню... Я засталася адна, а ў Карнілкі хадзілі Тамара Бурнос і яе брат Валодзя.

Памятаю, як я адказвала на ўроку расейскай літаратуры біяграфію Аляксандра Пушкіна. Я ўжо прачытала кнігу пра жыццё Пушкіна ў шостым класе і ўсё з тае кнігі памятала, так што я пачала апавядаць у пачатку ўрока і не хапіла мне сарака пяці хвілін. Усе слухалі з цікавасцю, а выкладаў літаратуру дырэктар Карнілкаўскай школы, і быў ён вельмі задаволены...

У 7-м класе, пасля смерці Сталіна, нас прымусілі ўступіць у камсамол. Наша настаўніца плакала, а мы ўсю дарогу дадому смяяліся. Абышлося. Вось майго знаёмага Станіслава Матусевіча, арганіста катэдры, выключылі з Гродзенскай музвучэльні за тое, што ў дзень смерці Сталіна ён папрасіў у інтэрнаце перапісаць ноты полькі. Усім — жалоба, а гэты хацеў граць польку!

У Лідскай педвучэльні быў дзязвочы клас “В”. Вучыцца было цяжка, таму што такія прадметы, як фізіка, хімія выкладалі ў поўным аб’ёме, але за скарачаны тэрмін. Выкладчыцы былі вельмі добрыя, можна было запісаць пад іх тлумачэнне канспект і падручнік не чытаць. Але гэта пры той умове, калі ты ведала папярэднія тэмы і калі ўсё зразумела. Таму мы заставаліся пасля заняткаў у класе і адна з навучэнак тлумачыла тое самае яшчэ раз. І так мы звыкліся заставацца пасля заняткаў у класе і рыхтаваць урокі, што пасля пачалі разам чытаць кнігі. Так мы прачыталі ўсю “Тысячу і адну ноч”, кніжка была рэдкасцю ў той час.

Прыязджаў да нас у вучэльню Кандрат Крапіва. Я прачытала са сцэны верш, і ён сказаў, каб я той верш паслала ў “Вожык”. Але я гэтага не зрабіла. На 4-м курсе тры вучэльні — Лідскую, Ваўкавыскую і Наваградскую — з’ядналі ў адну.

У Наваградку было дрэнна — тлумна і самотна адначасна. Нязручна было ездзіць дадому па прадукты, трэба было рабіць перасадку ў Лідзе. Прыходзілася часцяком галадаць. Нашы выкладчыкі з Ліды ў Наваградак не паехалі, многім з іх там не было месца, а многія не маглі пакідаць у Лідзе свае сем’і. Дырэктар Наваградскай педвучэльні была надта рэзкая, грубая, на ўсіх крычала. Дазваляла ў святочныя дні танцы, але прыходзіла ў залу і зрывала з шыяў дзяўчат пацеркі,

якія тады былі ў модзе, так што шнурочки рассыпаліся па падлюзе і трэскалі пасля пад нагамі. Праз колькі гадоў пасля таго яна была дырэктарам Гродзенскай школы-інтэрната і сядзела ў турме за махінацыі.

У Наваградку я палюбіла самоту, я ўжо пісала вершы, а каб іх складаць, я хадзіла за нашу вуліцу ў поле і там іх занатоўвала. Я жыла на прыватнай кватэры з Аняй Брэйва. Я любіла руіны замка і здзічалы парк, дзе было зусім бязлюдна, але небяспечна, таму што шасталі розныя нядобрыя людзі. А ўвечары ў тым парку іграла музыка і на неасветленай танцавальнай пляцоўцы моладзь танчыла. Але такіх смелых, каб хадзіць на тыя танцы, сярод маіх аднакурсніц не было. А яшчэ мы ездзілі вузкакалейкай у лес, цягнічок ішоў павольна, і можна было з яго вылезці не на прыпынку. А яшчэ ў нас працаваў літаратурны гурток, вёў яго выкладчык, які пасля абараніў дысертацыю і выступаў у друку як педагог і псіхалаг, толькі я ўжо забыла прозвішча яго. Ды і гурток ён вёў нецікава, нудна, пераважна сам нам чытаў лекцыі пра тое, як трэба ствараць мастацкі твор, з якіх частак ён складаецца, а маладым паэтам слова не даваў.

Мусіць, музея Адама Міцкевіча ў той час яшчэ не было. Але я любіла старыя наваградскія могілкі, бо там было шмат надпісаў на беларускай мове. Любіла аглядаць з капца Міцкевіча, як збягаюцца з Наваградскай гары ва ўсе бакі дарогі, абсаджаныя дрэвамі... Побач, зусім блізка ад Наваградка, возера Свіцязь. Чаму мы туды не схадзілі пешкі? Чаму не арганізавалі нам на Свіцязь экскурсію? Я пасля доўга мучылася тым, што пражыла цэлы год у Наваградку і не бачыла Свіцязі. Пасля я ездзіла на Свіцязь з пісьменнікамі на кароткі час.

Летам 1988 года я купіла на тыдзень пуцёўку ў прафілакторый і некалькі разоў абышла возера Свіцязь адна, пасябрала з дзікімі качкамі, з прыгожымі старымі дрэвамі. Там адпачывалі людзі з Чарнобыльскай зоны, якія былі заняты сваёй супольнасцю. Я ж правяла ў абсалютнай адзіноце ў сумоўі са Свіцязю тыя дні, якія ўспамінаю, як таямнічую прыгоду свайго жыцця. Праўда, там побач жыў ляснічы Васіль Логаш, да яго я заходзіла паглядзіць фаліянты ягонай

унікальнай бібліятэкі. Адзін раз прыехала з Наваградка Таня Царук, з якой мы пасябравалі на Вальным сойме моладзевых суполак у Вільні, і з ёй мы шчасліва насумаўляліся.

У Наваградку наша група педвучэльні паставіла спектакль па п'есе нейкага тагачаснага беларускага драматурга, але я і тады аўтара не ведала, а называлася аднаактовая п'еска "Гора чубатае". Я выконвала ў ёй ролю дзяўчыны, якая не хацела працаваць, а марыла пра замужжа. Хлопчаў на мужчынскія ролі мы "пазычылі" ў групе "А". Атрымаўся вясёлы спектакль. Так што, была я і спявачкай, і акторкай... Вучыліся мы ў Наваградку да таго зацята, што з вачэй сыпаліся жоўтыя матылькі. Выцягнула я на дыплом выдатніцы, нягледзячы на тое, што памяняліся амаль усе выкладчыкі на апошнім курсе. І ў нашай групе было шмат выдатніц, такое вялізнае войска зубрылак, якія сталі пасля настаўнікамі пачатковых класаў.

У тым годзе памёр Якуб Колас, я слухала пра яго пахаванне па радыё, якое працавала на Лідскім аўтавакзале... Практычныя дзяўчаты год працавалі ў школах для вытворчага стажу. Я не думала наперад аж так далёка, у Менск ехаць баялася. Гародня ў той час была невялікім горадам, і я прыехала ў Гародню. Напісала сачыненне па літаратуры, і мяне залічылі ў педінстытут на беларускае аддзяленне гісторыка-філалагічнага факультэта. Адзін год, на II курсе, атрымлівала павышаную стыпендыю імя Янкі Купалы. Да нас прыезджала яго ўдава — цёця Уладзя, а на II курсе прыехаў Пятрусь Броўка. Мы яго сустракалі на вакзале.

Дзякуючы таму, што мой першы верш "Роднае слова" ўжо прайшоў публікацыю ў "ЛіМе", Пятрусь Броўка запрасіў мяне разам выступіць на сустрэчы ў Гродзенскім медінстытуце, які толькі што адчынілі. Выступалі разам з госцем Міхась Васілёк, Аляксей Карпюк і я. Гэта быў мой першы публічны выступ з такім вялікім паэтам, які кіраваў Саюзам пісьменнікаў.

Муж мой Эрык прыехаў у Гародню з Піцера, дзе ён скончыў інстытут кінаінжынераў. Размеркаванне тады было па рэспубліках, хто з якой прыехаў, туды і накіроўвалі пра-

цаваць. І яго адправілі ў школу кінамеханікаў у Ласосна, пад Гародняй. Мы пазнаёміліся на вечары на новы 1960 год у школе №1, побач з якой стаіць інтэрнат, дзе я жыла. Эрык на тым вечары адказваў за музыку. Танцавалі пад пласцінкі.

Нарадзіўся ён у вёсцы Межы непадалёк ад Усвятаў, на мяжы са Смаленшчынай. Бацька яго загінуў пад Ржэвам, старэйшы брат ваяваў разам з бацькам, вярнуўся жывым. Маці Казіміра была настаўніцай замежнай мовы, у часе вайны з меншымі сынамі Эрыкам і Валерам хавалася ад фашыстаў на балоце. Голад і балота былі прычынай хваробы майго мужа. Яму было 45 гадоў, калі тая вайна яго ўсё ж дагнала. Маці яго яшчэ жыла 9 гадоў. Я засталася з сынам Валерам і дачкой Вікай, якая скончыла Менскую акадэмію мастацтваў па станковым жывапісе і выйшла замуж за Сяргея, які скончыў прамграфіку. Яны жывуць у Гародні, маюць двух сыноў. Віка — сябра Саюза мастакоў, удзельнічае ў выставах як у Беларусі, так і за мяжою. Сын мой Валера скончыў факультэт радыёфізікі, такія спецыялісты былі патрэбныя заводу “Радыёпрыбор”, які, аднак, на пачатку 90-х збанкрутаваў.

Мая дачка Віка нарадзілася ўзімку, калі я была на IV курсе. А ўвесну выйшла мая першая кніжачка вершаў “Дзівочае сэрца”. Яе ўклалі без мяне Аляксей Карпюк і Алесь Адамовіч. Летам праз клопат Петруся Броўкі маёй малой сямейцы выдзелілі аднапакаёўку на вуліцы Міра, 12. Думала я, што буду вясковай настаўніцай беларускай мовы, але атрымалася не так. Я засталася ў Гародні. У горадзе пачыналі будаваць хімічны камбінат “Азот”, пасля сілікатны завод, пасля завод хімовакна, аўтамагнітолу, радыёпрыбор. З Расеі пераязджалі ў Гародню цэлыя заводы работнікаў ад дырэктара да прыбіральшчыцы. Ім давалі жыллё адразу. Але і вёска рушыла ў горад у інтэрнаты. У 1944 годзе ў Гародні засталася 25 тысяч людзей, а ў 1965-м ужо было 98 тысяч, а цяпер за 300 тысяч... Насельніцтва шмат, але беларуская мова ў школе не патрэбная. Вызвалялі нават па медычнай даведцы. Загадваў тады аддзелам адукацыі Леў Барысавіч Сула, ён і знайшоў мне паўстаўкі мовы ў школе рабочай моладзі №5.

Вось там і пачалася мая праца. Вучні былі старэйшымі за настаўніцу. Класы былі перагружанымі. Вучыла мяне “методыцы” выкладчыца рускай мовы: не усміхацца, не адказваць на пытанні, пачынаць занятак з новай тэмы і ў тэмпе, без перадыху, адным маналогам ісці да званка.

Праз пэўны час я знайшла спосаб трымаць дысцыпліну, але не трымалася школьнай праграмы, а чытала і апавядала сваім вучням кнігі Валодзі Караткевіча. У паэтаў выбірала вершы, якія мне падабаліся, калі не ведала на памяць, то вучыла на хаду. З’явіліся ў класах людзі, якія гэта цанілі, а парушальніка выводзілі на мужчынскую размову...

У пачатку навучальнага года дырэктар планаваў, колькі класаў мы можам набраць. Класным кіраўнікам трэба было самім камплектаваць свае класы. Ісці па прадпрыемствах, шукаць вучняў. Часта вучні самі прыводзілі сваіх калегаў, суседзяў, сябровак, жонак. У такой школе практыкавалі праверкі, калі лічылі, колькі вучняў знаходзіцца ў класе, таму што ў журналы запісвалі “мёртвыя душы”. Але і жывыя душы не ўсе маглі дацягнуць ад верасня да вясны. У фільме “Вялікі перапынак” добра паказана, калі настаўнік наведвае вучняў на іх працы. Іншыя праверкі, калі настаўнік працуе падчас заняткаў, толькі выглядалі аб’ектыўнымі, бо правяраючы звычайна ведаў, якую характарыстыку чакаюць ад яго на дадзенага настаўніка. Адна прагаварылася: “Мяне паслалі праверыць вас з адмоўным вынікам”...

Самае жahlівае, што ў нагрузку бясплатна прымушалі весці гурток палітзаняткаў на фабрыках, і мяне “кінулі” на “цыгарэты” — на тытунёвую фабрыку. Заняткі амаль кожны раз правяраў нехта з гаркама.

Калі праходзілі пленумы і асабліва з’езды, трэба было ў спешным парадку чытаць іх матэрыялы і тлумачыць работніцам фабрыкі. Ніхто з намі семінараў не праводзіў, мусіла сама лавіць палітыку партыі злёту і даносіць яе працоўным. Калі ж не было правяраючых, то на занятках можна было проста размаўляць пра жыццё. Жанчыны ахвотна дзяліліся сваімі побытавымі цяжкасцямі і сардэчнымі та-

ямніцамі, апавеўшы пра ўсё чалавеку збоку, які іх уважліва слухаў. Ім як бы рабілася лягчэй...

Я прыжылася ў зменнай школе. Яна мела свае добрыя бакі. Добра было тое, што больш заняткаў прыпадала на вечар, калі муж заставаўся з дзецьмі. Два дні былі вольныя, а можна было выпрасіць і трэці. Усе прывыклі да таго, што я на перапынках размаўляла “на мове”. Шмат заняткаў я не мела, паэтцы не трэба шмат грошай, яна, як птушка. Мне пашэнціла на гэтую школу. Не толькі я вучыла людзей на прыкладзе каханна Васіля і Ганны з рамана Мележа “Людзі на балоце”, але і людзі са мной дзяліліся сваім досведам. Я ведала крыху, што творыцца на іх прадпрыемствах, мела шмат сапраўдных сяброў, яны мяне ведалі не горай, чым я іх, і таксама давалі мне часам жыццёвыя рады.

Людзі апавадалі пра неўладкаваны побыт, пра ўмовы ў інтэрнатах. “Абуткавікі” запрашалі прыносіць да іх рамантаваць абутак. Смешна пра гэта ўспамінаць, але хлопцы глядзелі на мае басаножкі і казалі так: “Як Вашы басаножкі зносяцца, Вы іх не выкідайце, мы на гэтыя падэшвы Вам паставім новы верх, будуць прыгажэй, чым ёсць цяпер”. У маіх класах людзі дапамагалі мне збіраць вучняў, прыводзілі сваіх сябровак, знаёмых. Было некалькі такіх класаў за маю практыку, што мы сапраўды жылі, як прыгожая вялікая сям’я. Нават цяпер можна спаткаць у горадзе на вуліцы, у касцёле, у тралейбусе людзей, якія памятаюць мяне як настаўніцу беларускай мовы, размаўляюць са мной “на мове”, шчаслівыя, што мяне пазналі... І памятаюць таксама Васіля Дзятліка і Ганну Чарнушку, памятаюць Толю Руневіча, караткевічавых дзяўчат з вялікімі вачыма і шырокімі роцікамі, нібы ўсе гэтыя персанажы вучыліся ў адным класе...

Была і такая карысць, што, працуючы ў зменнай школе, я адчувала сябе дзесьці на ўзбоччы, а гэта добра для паэзіі. Я не магла, напрыклад, дазволіць сабе паехаць на Дні літаратуры. Нават для таго, каб удзельнічаць у пісьменніцкім з’ездзе, мяне прымушалі пісаць заяву і браць за свой кошт вольныя дні. Але аднойчы я ўсё ж удзельнічала ў Днях літаратуры ўвосень 1977 года на Смаргоншчыне. З Максімам

Танкам і Нілам Гілевічам. Яны сустрэлі мяне ў Менску, прапанавалі паехаць з імі, я затэлефанавала дадому і згадзілася. Я, настаўніца літаратуры, да таго часу не была на радзіме Францішка Багушэвіча! Гэта былі прыгожыя спатканні. На вечарынах Максім Танк браў слова першым, Ніл Сымонавіч у канцы чытаў гумар, а я была ў сярэдзіне.

Вось тады я ўбачыла — Кушыяны ва ўсёй сваёй занябнай непарушнай прыгажосці. На магілах сям'і Багушэвічаў каля касцёла ў Жупранах не было тады помнікаў і надмагілляў, яны былі з мураўкі і крыжы з надпісамі.

Мы пазнаёміліся з Міхалам Ляпехам, які ўжо аберагаў Кушыяны, збіраў легенды пра Францішка Багушэвіча. У Ашмянскім краязнаўчым музеі быў такі цудоўны маленькі пакоік, дзе знаходзіліся альбом з фотаздымкамі сям'і з дому Багушэвіча, мэбля, прадметы побыту...

Па тых мясцінах нас вазілі кожнага ў іншай машыне: сакратар абкама Емельянава вазіла Максіма Танка, Ніла Гілевіча вазілі сакратары райкамаў. Мы за тры дні былі ў трох раёнах — Смаргонскім, Астравецкім і Ашмянскім. Да мяне быў прыстаўлены намеснік райвыканкама.

Я працавала ў школе рабочай моладзі №5 да 1980 года. Але яе скарацілі, і настаўнікаў перавялі ў такую ж школу №2. Яна была нейкая паказушная. Мела шмат філіяў па ўсім горадзе ў рабочых інтэрнатах. Вядома ж, настаўнікі не хацелі дзяліцца нагрузкай і пачалі нас выжываць. Мяне назвалі “неудобной”. А вучні — рабочы люд — былі такія сямья, як у школе №5. Ім патрэбны быў дакумент аб сярэдняй адукацыі. Я вырашыла перайсці ў дзённую школу №9, якая знаходзілася на Гарнавых, там якраз настаўніца мовы і літаратуры пайшла на пенсію. Але ў дзённай школе я не давала рады. Гэта была невялічкая школка без паралельных класаў, я пачынала ад нуля і працавала адразу з усімі класамі ад чацвёртага да дзесятага. У малодшых класах было лягчэй, а старэйшыя на галовах хадзілі. Вызваленых ад беларускай літаратуры магло быць і больш за палову класа. Яны сядзелі тут жа, але не ўдзельнічалі ў працы... Мая папярэдніца ставіла ўсім толькі пяцёркі і чацвёркі. Я спрабавала іх ацэньваць па

ведах. У часе занятка магла зайсці маці і сказаць: “Я толь-ко на вас посмотрю”. Як бы пагражала. Завуч мяне вучыў: “Чаму вы не павышаеце голас?” Я проста не магла крычаць на вучняў... У дзевятай школе можна было пачуць даволі гучныя крыкі — так педагогі наводзілі дысцыпліну. Да таго ж мне зрабілі расклад урокаў як настаўніку, які толькі пачынае працаваць у школе і не мае ніякіх прывілеяў. Вольнага дня не было зусім. Паміж урокамі былі “вокны”, то бок, мог быць пастаўлены першы ўрок, а пасля — чацвёрты, пяты. Трэба было шукаць іншае месца. Аляксей Карпюк і Максім Танк праз абкам партыі выбілі мне працу навуковага супрацоўніка літаратурнага аддзела гісторыка-археалагічнага музея.

Калі б у дзённай школе мне можна было пачаць працаваць у паралельных чацвёртых або пятых класах, каб весці іх пасля аж да выпускных, - маё жыццё магло б павярнуцца зусім у іншым кірунку і пабегчы па іншым сцэнары.

У 9-й школе быў адзін чацвёрты клас, у якім вучні любілі вывучаць родную мову, любілі працаваць і на ўроках і дома. Я прыдумвала і знаходзіла ў розных кнігах заданні і прыклады з элементамі гульні і творчасці. Мае вучні па прыкладу настаўніцы пачалі пісаць вершы. У каго не выходзілі рыфмаванкі, я навучыла іх складаць версеты, або кароткія апавяданні з уласнай арыгінальнай думкай, або з сюжэтам, пабудаваным на кантрасце. Мне цікава было ведаць, ці такая складаная справа мастацкая творчасць, калі ёй пачаць займацца з маленства. Бацькі вучняў былі абураныя. Бацькі не хацелі, каб іх дзеці выбралі сабе такую прафесію, як паэзія. Дзеці не паказвалі бацькам сваіх вершаў, не запісвалі іх у сшытачкі, а запісвалі на асобных лісткі. Я іх збірала і захоўвала ў сябе. Думала калі-небудзь укласці з гэткай творчасці дзіцячы зборнічак ці альманах. Дзеці, якія былі вызвалены па хадайніцтву бацькоў ад вывучэння роднай мовы, удзельнічалі на занятках у працы, а сшытачкі пакідалі ў школе, каб не сварыліся бацькі. Мы размаўлялі на нашай роднай мове, нібы мелі адну агульную прыгожую таямніцу. Дзеці палюбілі мяне, таму што родную мову яны любілі несвядо-

ма ад нараджэння, ім перадалася гэтая любоў з генетычным кодам ад продкаў.

Пагарду і непавагу да мовы вучням перадаюць паступова настаўнікі, якія самі набіраюцца гэтай пагарды з навакольнага клімату ілжы, пыхі і штучнасці. Настаўнікі беларускай мовы, пагарджаныя сваімі калегамі, шукаюць кампенсацыі, таму яны размаўляюць з вучнямі, нібы заваёўнікі са сваімі ахвярамі. Штучным халодным голасам абурэння настаўнікі выбіваюць любоў і зацікаўленасць у вучняў да мовы, гэтак марнуюць тое, што выбралі для сябе самі з любоўю ў маладосці на ўсё жыццё.

Але былі і ёсць у нашым Краі і ў нашай Гародні настаўнікі роднай мовы – цудоўныя моцныя асобы, грамадскія дзеячы. У школе №2 працавала Вольга Піліпаўна Кулай, якая выхавала ўсіх, каго ёй Бог прыслаў. Яна дала сілы на жыццёвую дарогу і студэнтам педагагічнага інстытута, якія траплялі да яе на практыку.

У тым чацвёртым класе школы № 9, дзе я працавала з восені 1981 года да пачатку сакавіка 1982 года, мы чыталі ўрывак з паэмы Якуба Коласа “Новая зямля”, які пачынаецца радком: “На ніцях белай павуціны прывозяць восень павучкі”... Асенняе сонейка ўвайшло праз акенца ў клас, паказвала нас сваімі праменьчыкамі... Усе ў адзін момант убачылі, як у промнях з высокай столі спускаецца над сталом настаўніцы маленькі павучок. І голас, поўны захаплення, праспяваў: “Во, ён нас пачуў, прывёз нам восень на ніцях белай павуціны”!